

ความทรงจำร่วมอันกระจัดกระจาย : ศาลเก่าห้องกับการช่วงชิงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และพื้นที่วัฒนธรรมของชาวไทยในเวียดนาม

อัจฉริยา ชูวงศ์เลิศ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Corresponding author: achariyach@nu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาปรากฏการณ์การฟื้นฟูศาลเก่าห้องและพิธีบูชาญาควยเซ่นฟ้าของชาวไทยเมืองในอำเภอญือชวน จังหวัดแต้ญหว่า ประเทศเวียดนาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์นัยสำคัญของศาลเก่าห้องและพิธีบูชาญาควยเซ่นฟ้าในฐานะสัญลักษณ์แห่งความทรงจำร่วมที่มีต่อการสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และพื้นที่วัฒนธรรม ตลอดจนความพยายามในการสร้างความหมายของการเป็นเครือข่ายพันธมิตรเก่าเมืองที่เป็นเงื่อนไขให้เกิดการช่วงชิงพื้นที่วัฒนธรรมของชาวไทยเมืองขึ้นมาใหม่ ด้วยการศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร ผลการศึกษาพบว่า การฟื้นฟูศาลเก่าห้องดังกล่าวเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน สะท้อนให้เห็นถึงการต่อรองระหว่างนโยบายวัฒนธรรมของรัฐและความพยายามในการธำรงอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น แม้จะเผชิญกับความท้าทายจากความทรงจำร่วมที่กระจัดกระจายของชาวไทยและการครอบงำทางวัฒนธรรมของรัฐ ชาวไทยเมืองสามารถรวบรวมความทรงจำเหล่านี้เพื่อสร้างพื้นที่ศาลเก่าห้องและพิธีบูชาญาควยเซ่นฟ้าร่วมกันได้ หรืออีกนัยหนึ่งคือการฟื้นฟูพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเชิงสัญลักษณ์ นอกจากนี้ยังพบว่าการรักษาความทรงจำร่วมของการเป็นเครือข่ายพันธมิตรเมืองเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการธำรงรักษาอัตลักษณ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมเช่นกัน การศึกษานี้เสนอแนะให้รัฐพิจารณาการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการกำหนดนโยบายวัฒนธรรม และส่งเสริมการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจและการยอมรับในความหลากหลายทางวัฒนธรรม ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ในการพัฒนานโยบายและแนวทางการจัดการวัฒนธรรมที่เหมาะสมและยั่งยืนสำหรับชุมชนชาติพันธุ์ในบริบทของรัฐชาติสมัยใหม่

คำสำคัญ : 1. ศาลเก่าห้อง 2. ความทรงจำร่วมอันกระจัดกระจาย 3. การช่วงชิงพื้นที่วัฒนธรรม
4. ไทยเมือง 5. ไทยในเวียดนาม

Fragmented collective memory: The nine-section shrine and the contestation of ethnic identity and cultural space among the Tai in Vietnam

Achariya Choowonglert

Faculty of Social Sciences, Naresuan University, Phitsanulok 65000, Thailand

Corresponding author: achariyach@nu.ac.th

Abstract

This study explores the revival of the nine-section shrine and the buffalo sacrificial ceremony to honor the heavens among the Tai Muong people in Nhu Xuan district, Thanh Hoa province, Vietnam. It aims to analyze the symbolic significance of the shrine and the ceremony as expressions of fragmented collective memory that contribute to the construction of ethnic identity and cultural space. Additionally, the study examines how this revival functions as a strategic effort to reestablish the memory of an alliance network among nine cities—an effort that underpins the contestation and reconstruction of cultural spaces by the Tai Muong. The research employs ethnographic research methods, including in-depth interviews, participant observation, and document analysis. The findings reveal that the revival of the nine-section shrine is a complex and negotiated process, reflecting the dynamic interplay between state cultural policies and local efforts to preserve ethnic identity. Despite challenges posed by fragmented collective memories and state-led cultural dominance, the Tai Muong have successfully consolidated dispersed memories to collectively reconstruct the shrine and the sacrificial ceremony, thereby symbolically reclaiming cultural space. The findings further highlight the strategic role of preserving the shared memory of the historical city alliance in sustaining ethnic identity and cultural space. This study recommends that the state recognize and support local community participation in cultural policymaking and promote the study of the histories and cultures of various ethnic groups to foster intercultural understanding and respect for cultural diversity. Ultimately, the research contributes valuable insights toward developing appropriate and sustainable cultural policy frameworks for ethnic communities within the context of the modern nation-state.

Keywords: 1. Nine-section shrine 2. Fragmented collective memory 3. Contestation of cultural space
4. Tai Muong 5. Tai in Vietnam

บทนำ

ศาลเก่าห้อง (Đền Chín Gian ในภาษาเวียดนาม) หรือ “เต็นเก่าห้อง” (ภาษาไทที่ใช้ในปัจจุบัน ซึ่งแปลว่า “ศาลเก่าห้อง”) หรือ “เต็นเสอกวาย” (ในภาษาไทดั้งเดิม) คือ สถานที่ประกอบพิธีกรรม “บูชาัญญควายเซ่นฟ้า” (dâng trâu tế trời) ของชาว “ไทเมือง” (Thái Mường) ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในหลายอำเภอของ 2 จังหวัด ในภาคกลางตอนเหนือของเวียดนาม ได้แก่ จังหวัดแทญหว่า (Thanh Hóa) และจังหวัดเหงะอาน (Nghệ An)

ศาลเก่าห้องในปัจจุบันมีด้วยกัน 2 แห่ง คือ ที่อำเภอญือชวน จังหวัดแทญหว่า และอำเภอเกว๋ฟองม้ง จังหวัดเหงะอาน สำหรับศาลเก่าห้องที่ตั้งอยู่ที่ญือชวนในอดีตเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายพันธมิตรเมืองต่าง ๆ ของชาวไทเมือง จำนวน 9 เมือง ประกอบด้วย “เมืองจ้าง” (เมืองหลัก/เมืองศูนย์กลาง) และเครือข่ายเมืองอีก 8 แห่งเมือง ได้แก่ เมืองหลี่ เมืองบ้าน เมืองเจียงวาน เมืองฝู เมืองหลวก เมืองมีน เมืองมูน และเมืองจาย (เมืองบิราร) โดย 6 เมืองแรก ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดแทญหว่า และอีก 3 เมืองหลัง ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดเหงะอาน ส่วนศาลฯ ที่ตั้งอยู่ที่อำเภอเกว๋ฟองม้ง จังหวัดเหงะอาน ในอดีตก็เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นศูนย์กลางของชาวไทเมือง ในเครือข่ายพันธมิตรเมืองต่าง ๆ 9 แห่งเช่นกัน ได้แก่ เมืองโดน (เมืองหลัก/เมืองศูนย์กลาง) และอีก 8 เมือง ได้แก่ เมืองปวก เมืองจ้อง เมืองกว้าง เมืองเหมียง เมืองจอน เมืองหาแก้วน เมืองชิน เมืองปัน ทั้ง 9 เมืองนี้ต่างตั้งอยู่ในจังหวัดเหงะอาน

ความเป็นเครือข่ายพันธมิตรเมืองดังกล่าวถูกรื้อรัดไว้ด้วยความเชื่อ เรื่องเล่าและความทรงจำร่วมว่าด้วยพ่อฟ้า (หรือ “แกนหลวง” ผู้สร้างโลก) นางสีดา (ธิดาของแกนหลวง

ผู้กำหนดกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันของมนุษย์และสรรพสิ่งบนโลก) และตัวหลออี (บรรพบุรุษของเมืองทั้ง 9 แห่ง) ดังนั้นการสร้างศาลเก่าห้อง (Đền Chín Gian) และการประกอบพิธีบูชาัญญควายเซ่นฟ้า ณ เมืองหลัก ด้วยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายพันธมิตรอีก 8 เมือง จึงเป็นการสร้างวัตถุสัญลักษณ์ของความทรงจำร่วมในพื้นที่เครือข่ายเมืองทั้ง 9 ซึ่งเป็นพื้นที่วัฒนธรรมของชาวไทเมืองทั้งสองเครือข่าย ณ ศาลเก่าห้องในฐานะศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ ไว้อย่างเหนียวแน่นนานหลายศตวรรษ²

ภายหลังเหตุการณ์ “การปฏิวัติเดือน 8” (Cách mạng tháng 8) ปี 1945³ ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านของเวียดนามเหนือสู่ระบอบสังคมนิยม การประกอบพิธีกรรมบูชาัญญควายเซ่นฟ้าตามแบบแผนดั้งเดิม ณ ศาลเก่าห้องได้ยุติลงอย่างเป็นทางการ (An, 2018, p. 39) ภายใต้การดำเนินนโยบายการคัดสรรและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมโดยรัฐเป็นผู้กำหนดกรอบว่าวัฒนธรรมใดควรได้รับการสงวนรักษา ผ่านวาทกรรม “วัฒนธรรมใหม่ วิถีชีวิตใหม่” (văn hóa mới, nếp sống mới) ทั้งนี้ รัฐได้ประกาศห้ามการปฏิบัติพิธีกรรมที่ถูกจัดประเภทว่าเป็นความเชื่อมงาย (mê tín dị đoan) โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเซ่นไหว้บูชาเทพเจ้าหรือวิญญาณต่าง ๆ ยิ่งไปกว่านั้นเอกสารโบราณของไทยเกือบทั้งหมดถูกเผาทำลายในช่วงเวลาดังกล่าว (Mukdawijitra, 2007) ส่งผลให้เกิดการกระจัดกระจายของความทรงจำร่วมของชาวไทเมืองตลอดระยะเวลากว่า 5 ทศวรรษภายใต้ระบอบสังคมนิยม

อย่างไรก็ตาม ผู้นำท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเมืองยังคงพยายามรักษาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนผ่านการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรม โดยหันมาประกอบพิธีในศาลขนาดเล็ก

¹ คำว่า “ห้อง” ที่ปรากฏในคำเรียกขาน “ศาลเก่าห้อง” นั้น มิได้สื่อถึงโครงสร้างทางกายภาพที่มีการแบ่งพื้นที่ด้วยผนังกันห้องตามความเข้าใจโดยทั่วไปในความหมายร่วมสมัย หากแต่เป็นการอ้างอิงถึงพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ (symbolic space) ที่ใช้สำหรับการวางตำแหน่งบูชา จำนวน 9 แทนซึ่งแต่ละแทนเป็นตัวแทนของผีเมืองทั้ง 9 ในเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม-การเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเมือง การจัดวางในลักษณะนี้มีนัยสำคัญในการสร้างขอบเขตเชิงจินตนาการ (imagined boundary) ที่ช่วยตอกย้ำการรับรู้ถึงการดำรงอยู่ของเครือข่ายเมืองทั้งเก้าในฐานะหน่วยทางวัฒนธรรมและการเมืองที่มีความเชื่อมโยงกันภายใต้ระบบความเชื่อร่วมกัน

² เครือข่ายการปกครองของศูนย์กลางอำนาจหลักทั้งสองแห่ง อันได้แก่ เมืองจ้าง (ตั้งอยู่ในอำเภอญือชวน จังหวัดแทญหว่า) และเมืองโดน (ตั้งอยู่ในอำเภอเกว๋ฟองม้ง จังหวัดเหงะอาน) แม้จะมีพื้นฐานความเชื่อและเรื่องเล่าทางวัฒนธรรม (ตำนานปรัมปรา) เกี่ยวกับพ่อฟ้า นางสีดา และตัวหลออีที่มีลักษณะร่วมกัน อย่างไรก็ตาม จากที่ปรากฏพบว่าขอบเขตพื้นที่ทางวัฒนธรรม (cultural space) ของเครือข่ายการปกครองทั้งสองแห่งดังกล่าวมีแนวโน้มที่จะดำรงอยู่อย่างแยกจากกัน ทั้งนี้ ประเด็นที่กล่าวมานี้ยังไม่อยู่ในขอบเขตของการวิเคราะห์เชิงลึกในบทความวิจัยฉบับปัจจุบัน และเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลุ่มลึกในประเด็นดังกล่าว ผู้เขียนจะดำเนินการศึกษาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบในงานวิจัยระยะต่อไป

³ การปฏิวัติเดือนสิงหาคมปี 1945 เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อปลดปล่อยชาติพันธุ์ในเวียดนาม ซึ่งนำโดยพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามและประธานโฮจิมินห์ สิ่งนี้เป็นเครื่องหมายความสำเร็จของการเคลื่อนไหวเพื่อปลดปล่อยชาติพันธุ์เวียดนามจากการตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส และการถือกำเนิดของสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม

(มีขนาดเทียบเท่ากับศาลพระภูมิ) และเปลี่ยนจากการใช้ควายเป็นเครื่องสังเวยมาเป็นการใช้ไก่แทน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของวัฒนธรรมท้องถิ่นภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองยุคสังคมนิยม

ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 1990/2000 รัฐมีนโยบายส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ส่งผลให้เกิดกระแสการรื้อฟื้นวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม (ที่เคยถูกห้าม) ของท้องถิ่นในจังหวัดต่าง ๆ (Choowonglert & Mukdawijitra, 2024) ดังนั้น ศาลเก่าห้องและพิธีบูชาญควายเช่นฟ้าของชาวไทเมืองจึงถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่เช่นเดียวกัน โดยมีจุดเริ่มต้นที่อำเภอเกว๋ฟงม (Qué Phong) จังหวัดเหงะอาน ในปี 2004 ซึ่งมีความพร้อมของปัญญาชนท้องถิ่นชาวไท ข้อมูลเอกสารโบราณกว่าที่อำเภอญือซวน จังหวัดแท้ญหวา กระแสการฟื้นฟูนี้ได้แผ่ขยายอิทธิพลไปสู่อำเภอญือซวน จังหวัดแท้ญหวา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อาณาเขตติดกัน แม้ว่าพื้นที่นี้ไม่มีปัญญาชนท้องถิ่นระดับจังหวัดที่เป็นชาวไทเมืองที่มีบทบาทในการฟื้นฟูวัฒนธรรม เจกเช่นที่มีในจังหวัดเหงะอาน กระนั้น เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นและปัญญาชนจารีตของคอมมูนได้สนใจและไปร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปฏิบัติการในพิธีกรรม ณ ศาล ที่อำเภอเกว๋ฟงม ส่งผลให้ในช่วงปี 2016 ศาลเก่าห้องที่อำเภอญือซวนจึงถูกสร้างขึ้น และในปีต่อมาจึงประกอบพิธีบูชาญควายเช่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงพลังแห่งความมุ่งมั่นในการฟื้นฟูและธำรงรักษามรดกและพื้นที่ทางวัฒนธรรมท่ามกลางสภาวะการสูญหายของเอกสารโบราณ ความทรงจำที่กระจัดกระจาย และการไม่มีปัญญาชนไทที่มีบทบาทในการฟื้นฟู

จนถึงปัจจุบัน (กันยายน 2024) กลุ่มชาติพันธุ์ไทเมืองในอำเภอญือซวนยังคงช่วงชิงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ท่ามกลางการครอบงำทางวัฒนธรรมของชาวกีญ (เวียด) จากอำนาจรัฐ ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นอย่างเปิดเผยตั้งแต่เริ่มสร้างศาลในปี 2016 ต่างจากที่เกว๋ฟงมที่ไม่พบความขัดแย้งในลักษณะเดียวกัน ซึ่งสะท้อนพลวัตความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาติพันธุ์กับรัฐที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่

อย่างไรก็ดี การฟื้นฟูวัฒนธรรม ณ ศาลเก่าห้อง อำเภอญือซวน ดำเนินไปภายใต้บริบทของนโยบายรัฐที่มีลักษณะย้อนแย้งในตัวเอง กล่าวคือ ในขณะที่มีการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น ก็ปรากฏการครอบงำทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านอำนาจเชิงสัญลักษณ์ที่แฝงฝังอยู่ในสถาปัตยกรรม

ศาลเก่าห้องและในพิธีบูชาญควายเช่นฟ้าของชาวไทเมือง นอกจากนี้ ยังมีการแทรกแซงโดยตรงผ่านการเขียนพิธีกรรม และการควบคุมปฏิบัติการทางพิธีกรรมบูชาญควายเช่นฟ้าโดยรัฐ ด้วยเหตุนี้ ความพยายามในการฟื้นฟูพื้นที่วัฒนธรรมของเครือข่ายพันธมิตรเมืองชาวไทเมือง โดยมีศาลเก่าห้องและพิธีบูชาญควายเช่นฟ้าเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจเชิงสัญลักษณ์ จึงมิได้เป็นกระบวนการที่ราบรื่น หากแต่เต็มไปด้วยการต่อรองและการช่วงชิงความหมายในพื้นที่วัฒนธรรมอันทรงพลังนี้ จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้เขียนจึงนำเสนอภาพของการต่อสู้ทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนและท้าทายระหว่างการช่วงชิงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมกับการปรับตัวภายใต้อิทธิพลของรัฐชาติสมัยใหม่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษานี้วิเคราะห์ความหมายของศาลเก่าห้องและพิธีบูชาญควายเช่นฟ้าในฐานะอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของชาวไทเมืองในอำเภอญือซวน จังหวัดแท้ญหวา ประเทศเวียดนาม โดยวิเคราะห์ความทรงจำร่วมที่กระจัดกระจายของชุมชนต่อต้านศาลเก่าห้องและการฟื้นฟูพิธีกรรม เพื่อศึกษากระบวนการช่วงชิงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทการครอบงำทางวัฒนธรรมของรัฐชาติเวียดนาม

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย

ไทเมืองในภาคกลางตอนเหนือของเวียดนาม
ดังที่เกริ่นไว้ในตอนต้นว่า ชาวไทเมือง หรือที่รู้จักในชื่ออื่น เช่น ไทเสาะ ไทเหยาะ หรือในบางพื้นที่ที่อยู่ในเมืองชั้นใน มักถูกเรียกว่า “हांต้ง” (Hàng Tông)⁴ หรือ “ไทเจียง” (Tây Chiêng) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มไทขาว ทั้งโดยนักวิชาการ (An, 2017, pp. 36–37) ปัญญาชนท้องถิ่น และการรับรู้ของกลุ่มตนเอง พวกเขาส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันตกของจังหวัดแท้ญหวาและเหงะอาน โดยมีประวัติศาสตร์การอพยพและการตั้งถิ่นฐานที่ยาวนานและซับซ้อน ในพื้นที่ดังกล่าว ชาวไทเมืองอาศัยอยู่ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่พวกเขามองว่าเป็นผู้มาใหม่ เช่น ไทแท้ญไทเมือย (ทั้งสองกลุ่มถูกจัดเป็นไทดำ) รวมถึงชาวกีญ (เวียด) โถ (thò) และเหมื่อง (Mường) ท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์นี้ ชาวไทเมืองพยายามสร้างและรักษาอัตลักษณ์พื้นที่ และพรมแดนทางวัฒนธรรมของตนไปพร้อมทั้งสร้างเครือข่ายพันธมิตรระหว่างเมืองต่าง ๆ ไว้

⁴ “हांต้ง” เป็นคำเรียกที่ใช้โดยชาวเวียดนาม

คำว่า “ไทเมือง” มีนัยสื่อถึงการเป็นชนกลุ่มหลักหรือเจ้าของพื้นที่ กลุ่มชาติพันธุ์นี้อพยพเข้ามาในราวศตวรรษที่ 2 ซึ่งนับเป็นระยะเวลาที่สั้นกว่าพันปี พวกเขาตั้งถิ่นฐานทางตะวันตกของจังหวัดแพร่ ในเขตอำเภอเมืองและญวน (ในปัจจุบัน) และอำเภอแก้วพองมี กุ่ยเหียบ กุ่ยเจิว และเหิงย้าน หรือบริเวณทางหลวงสาย 48 ของจังหวัดพะเยา นักวิชาการสันนิษฐานว่าพวกเขาเข้ามาถิ่นกำเนิดในประเทศจีน จากบริเวณเมืองซอ (Mùòng Xò) ในปัจจุบัน คือ อำเภอพองโถว (Phong Thỏ) จังหวัดลายเจิว (Lai Châu) เมืองซอ ที่ลายเจิว (Lai Châu) และเมืองซอ (Mùòng Dò) ในมณฑลยูนนาน ประเทศจีน หลักฐานทางประวัติศาสตร์จากเวียดนาม ไทย ลาว และจีน บ่งชี้ว่าไทเมืองมีฐานอำนาจทางการเมืองในพื้นที่ทางตะวันตกของจังหวัดแพร่และพะเยา ในช่วงปลายศตวรรษที่ 14 ถึงศตวรรษที่ 15 (Tien & Hai, 2018) นอกจากนี้ยังมีบันทึกกล่าวถึงบทบาทของกลุ่มไทเมือง โดยเฉพาะตระกูล ลอคำและเก็มบ้า ในการสนับสนุนการปฏิวัติลามเซินระหว่างปี ค.ศ. 1418-1427 อีกด้วย (Tam, 2018)

พวกเขามีอักษรและอักขรวิธีที่เป็นของตนเอง ที่เรียกว่า “ลายไต” (Lai Tai) หรืออาจจะเรียกว่า “ลายไตเสาะ” (Lai Tai Dò) หรืออักษรที่นักวิชาการชาวฝรั่งเศส เรียกว่า อักษรกุ่ยเจิว (Quy Châu) เป็นอักษรและอักขรวิธีที่มีความโดดเด่นกว่าอักษรไทในพื้นที่อื่น ๆ กล่าวคือ เป็นการเขียนแนวตั้งจากบนลงล่างและจากขวาไปซ้าย (คล้ายการเขียนอักษรจีน) เมื่อเทียบกับอักษรไทเมืองอื่น ๆ ที่เขียนแนวนอน จากซ้ายไปขวา ส่วนรูปร่างพยัญชนะและสระมีความแตกต่างก็แตกต่างจากอักษรไทเมืองอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด (อย่างไรก็ดี บทความนี้ไม่ได้มุ่งเน้นศึกษาอักษรและอักขรวิธี จึงไม่ขอกล่าวในรายละเอียด)

ส่วนกลุ่มไทเมือย (Tày Mùoi) มีประวัติความเป็นมาว่าพวกเขาเป็นเชลยศึกของเลเหลย (Lê Lợi)⁵ ในศึกที่กองทัพของเลเหลยชนะสงครามประกาศอิสรภาพจากการยึดครองของจีน ถูกกวาดต้อนมาที่แพร่ บางส่วนของพวกเขาย้ายไปตั้งที่พะเยา ในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 15 (Tam, 2018; Tien & Hai, 2018) และสุดท้าย กลุ่มไทเมือย (Tày Thanh) หรือชาวเวียดนามอาจจะเรียกว่า “มานแทง” (Man Thanh) หรือ “ไตหย่าย” (Tày Nhại) (ไทใหญ่) นักวิชาการชาวต่างชาติมักเข้าใจผิด โดยเรียกพวกเขาว่า “ไทแดง” ซึ่งมีนัยของสีแดง

ด้วยความแตกต่างทางภาษา ประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม จึงได้แยกคนไททั้ง 3 กลุ่มในพื้นที่แขวง-พะเยา ออกจากกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความเชื่อและพิธีกรรม กล่าวคือ *ประชากรแรก* ไทเมือยและไทเมือย มีพิธีกรรม “เซ่นเมือง” คล้ายกับวัฒนธรรมของกลุ่มไทดำในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม *ประชากรที่สอง* ไทเมืองมีพิธีกรรม “บูชาขวัญควายเซ่นฟ้า” (thờ tròi หรือ “เสอฟ้า” ในภาษาไทย) ที่ศาลเก่าห้อง ซึ่งในอดีตกระทำที่เมืองโตน เมืองหลวง เมืองฮาม และเมืองจาง ลักษณะเฉพาะของพิธีบูชาขวัญควายเซ่นฟ้าของไทเมือง ใช้ “เอือนเก่าห้อง” หรือ “ศาลเก่าห้อง” เป็นสถานที่ประกอบพิธี มีแม่ดเป็นผู้นำในการประกอบพิธี และบูชาพ่อฟ้า (แกนหลวง) นางสีดา (Xí Dà หรือ Tí Dà) และตัวหลออี เอกสารโบราณที่พบที่อำเภอกุ่ยเจิวระบุว่า การบูชาขวัญควายเซ่นฟ้าที่ศาลเก่าห้องสามารถกระทำได้โดยคนจากระดับบ้าน เมือง และ “ต้ง” (tông) ซึ่งเทียบเท่าระดับอำเภอของไทย ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาขวัญควายเซ่นฟ้านี้เป็นอัตลักษณ์สำคัญที่แยกไทเมืองออกจากกลุ่มไทอื่น ๆ ในภูมิภาคแห่งนี้

ด้านประชากร พื้นที่แพร่และพะเยามีความหนาแน่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ที่สำคัญเมื่อเทียบกับระดับประเทศ โดยจังหวัดพะเยาและแพร่มีประชากรไท 338,559 คน (ร้อยละ 18.59) และ 247,817 คน (ร้อยละ 13.61) ตามลำดับ รวมทั้งสิ้น 586,376 คน (ร้อยละ 32.2) ซึ่งใกล้เคียงกับจำนวนประชากรไทในจังหวัดเซินลา อันเป็นจังหวัดที่มีประชากรไทมากที่สุดในเวียดนาม คือ 669,265 คน (ร้อยละ 36.75) (Thông tin Dân số, 2024) อย่างไรก็ตาม การจำแนกกลุ่มย่อยของไทในพื้นที่ดังกล่าวยังขาดข้อมูลเชิงสถิติที่เป็นทางการ การกระจายตัวของประชากรจึงอาศัยการประมาณการจากประชากรในท้องถิ่น โดยพบว่าในแพร่ ไทเมืองมักอาศัยอยู่ในอำเภอเมืองและญวน ขณะที่ไทเมือยกระจายตัวใน 5 อำเภอบนพื้นที่สูง ส่วนในพะเยา ไทเมืองส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนหมายเลข 48 โดยเฉพาะในอำเภอกุ่ยเหียบ กุ่ยเจิว และแก้วพองมี ตามลำน้ำเหียว (Sông Hiêu) ในขณะที่ไทดำอาศัยอยู่ทางตอนใต้ตามแนวถนนหมายเลข 7 ในอำเภอกอนกวง (Con Cuông) เตื่องเยือง (Tương Dương) และเกีซอน (Kỳ Sơn) ตามแม่น้ำลาม (Sông Lam) ซึ่งชาวไทเรียกว่า น้ำป่า (Mukdawijitra & Choowonglert, 2023)

⁵ สามัญชน ผู้นำกลุ่มต่อต้านการยึดครองอาณาจักรไต้เวียดจากจีน ต่อมาเมื่อได้รับชัยชนะ เขาสถาปนาตนเองเป็นปฐมกษัตริย์ราชวงศ์เล เขาได้รับการยกย่องจากชาวเวียดนามว่าเป็นวีรบุรุษผู้กู้แผ่นดินเวียดนามจากการยึดครองของกองทัพราชวงศ์หมิงของจีน

ความทรงจำร่วมกับการสร้างอัตลักษณ์

การวิเคราะห์ความทรงจำในฐานะผลผลิตทางสังคมและเครื่องมือทางการเมืองเผยให้เห็นความซับซ้อนของปฏิสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์ วัฒนธรรม และอำนาจรัฐ โดยเฉพาะในบริบทของกลุ่มชาติพันธุ์ภายใต้รัฐชาติสมัยใหม่ ดังนี้ *ประการแรก* ความทรงจำร่วมมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมอัตลักษณ์กลุ่มและสร้างความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียว (Assmann, 2011b; Halbwachs, 1992) อย่างไรก็ตาม ลักษณะเลือกสรรและพลวัตของความทรงจำ (Connerton, 1989) ทำให้การตีความและการแสดงออกทางวัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบททางสังคมและการเมือง *ประการที่สอง* รัฐชาติมักใช้กลไกต่าง ๆ เช่น นโยบายการศึกษา และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อควบคุมและจัดการความทรงจำของกลุ่มชาติพันธุ์ (Hobsbawm, 2012) ส่งผลให้เกิดการต่อสู้และต่อรองระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และรัฐในประเด็นการรับรู้และการแสดงออกทางวัฒนธรรม (Smith, 1986) *ประการที่สาม* การรักษาและฟื้นฟูความทรงจำร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทรัฐชาติสมัยใหม่เป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ดังที่ Saikia (2004) แสดงให้เห็นในกรณีของชุมชนไทอาหมในอินเดีย ซึ่งต้องต่อสู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมท่ามกลางนโยบายผสมกลมกลืนของรัฐ โดยสรุป การศึกษาความทรงจำในมิติทางสังคมและการเมืองเผยให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซับซ้อนระหว่างรัฐและกลุ่มชาติพันธุ์ ตลอดจนกระบวนการต่อรองและปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทรัฐชาติสมัยใหม่

ความทรงจำร่วมกับพื้นที่วัฒนธรรม

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำร่วมและพื้นที่วัฒนธรรมเผยให้เห็นมิติที่ซับซ้อนของการสร้างอัตลักษณ์ การส่งต่อความรู้ และการต่อรองอำนาจในสังคม *ประการแรก* พื้นที่วัฒนธรรมเป็นบริบทสำคัญในการสร้างและสื่อสารความทรงจำร่วม ซึ่งเป็นรากฐานของอัตลักษณ์ชุมชน (Bhabha, 1994; Halbwachs, 1992) กระบวนการนี้ไม่เพียงสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน แต่ยังเป็นกลไกในการสร้างระบบสังคม-การเมือง (Ganjanapan, 2015) *ประการที่สอง* วัตถุทางวัฒนธรรมในพื้นที่ เช่น อนุสาวรีย์ และพิพิธภัณฑสถาน ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการรักษาและส่งต่อความทรงจำเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (Nora, 1989; Connerton, 1989) งานของ Nora (1989) อธิบายว่า แม้ความทรงจำร่วมจะกระจายกระจาย แต่ยังคงฝังตัวอยู่ใน

พื้นที่กายภาพ วัตถุ หรือสัญลักษณ์ที่สามารถกระตุ้นการระลึกถึงและนำมาใช้ในการสร้างพื้นที่วัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความทรงจำร่วมไม่ได้ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระ แต่ถูกหล่อหลอมผ่านบริบททางกายภาพและสังคม *ประการที่สาม* การสร้างความทรงจำผ่านปฏิบัติการและพิธีกรรมในพื้นที่วัฒนธรรมช่วยเสริมสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชน (Connerton, 1989) อย่างไรก็ตาม กระบวนการนี้ไม่ได้เป็นเพียงการส่งต่อแบบเชิงเส้น แต่เกี่ยวข้องกับการต่อรองความหมายและการช่วงชิงอัตลักษณ์ (Ganjanapan, 2015) *ประการที่สี่* แม้ว่าความทรงจำร่วมจะเกิดขึ้นผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมและการสื่อสาร (Assmann, 2011a) แต่ไม่อาจละเลยบทบาทของอำนาจทางสังคมและการเมืองในการกำหนดและควบคุมความทรงจำเหล่านี้ (Wertsch, 2002; Harvey, 1996) *ประการสุดท้าย* แม้ว่าความทรงจำร่วมจะมีบทบาทสำคัญในการสร้าง “ชุมชนจินตนาการ” และเอกลักษณ์ของชาติ (Anderson, 1983) แต่การเน้นความทรงจำร่วมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอาจนำไปสู่การกีดกันและความขัดแย้ง (Rothberg, 2009) สะท้อนให้เห็นความท้าทายในการสร้างสมดุลระหว่างการรักษาอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม โดยสรุป การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำร่วมและพื้นที่วัฒนธรรมไม่เพียงเผยให้เห็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์และการส่งต่อความรู้ แต่ยังสะท้อนให้เห็นความซับซ้อนของการต่อรองอำนาจและการสร้างความหมายในสังคม ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมในโลกสมัยใหม่

กรอบแนวคิดการวิจัย

บทความนี้นำเสนอการวิเคราะห์ปรากฏการณ์การฟื้นฟูศาลเก่าห้องของชาวไทเมืองในอำเภอภูอู้อวน จังหวัดแพร่ โดยประยุกต์ใช้แนวคิดความทรงจำร่วม (ที่ซึ่งต่อมาผลการศึกษพบว่า มีลักษณะกระจายกระจาย) อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และแนวคิดพื้นที่วัฒนธรรม เพื่อเผยให้เห็นพลวัตอันซับซ้อนระหว่างการครอบงำทางวัฒนธรรมของรัฐชาติ เวียดนามและความพยายามในการช่วงชิงอัตลักษณ์และพื้นที่วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเมือง ประเด็นโต้แย้งหลักของบทความนี้ คือ การฟื้นฟูศาลเก่าห้องไม่เพียงเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นปฏิบัติการทางการเมืองวัฒนธรรมที่มีนัยสำคัญ กล่าวคือ *ประการแรก* อยู่ในกรอบคิดของการทวงคืนอำนาจเชิงสัญลักษณ์ การเปลี่ยนผ่านจากสถาปัตยกรรมที่ถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมกัญญา (เวียด) ไปสู่การแสดงออกถึงความเป็นไทเมืองอย่างโดดเด่น

สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการต่อต้านการกลืนกลายทางวัฒนธรรม และการยืนยันตัวตนของชาวไทเมืองในพื้นที่สาธารณะ *ประการที่สอง* บนกรอบคิดที่ว่าด้วยการสร้างพื้นที่แห่งความทรงจำ ศาลเก่าห้องในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรมไม่เพียงเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม แต่ยังเป็นที่แสดงออกถึงความเป็นพันธมิตรเมืองและอัตลักษณ์ความเป็นไทเมืองสะท้อนให้เห็นถึงการใช้พื้นที่กายภาพในการสร้างและรักษาความทรงจำร่วมของชุมชน

บทความนี้จะชี้ให้เห็นว่า การฟื้นฟูศาลเก่าห้องเป็นมากกว่าการอนุรักษ์โบราณสถาน แต่เป็นกระบวนการต่อรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อน โดยชาวไทเมืองใช้ความทรงจำร่วม อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และพื้นที่วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการต่อต้านการครอบงำทางวัฒนธรรมของชาติ อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่น่าพิจารณาเพิ่มเติมคือผลกระทบระยะยาวของปรากฏการณ์นี้ต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติกับกลุ่มชาติพันธุ์ และความท้าทายในการสร้างสมดุลระหว่างการรักษาอัตลักษณ์และพื้นที่วัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มกับการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมของเวียดนามสมัยใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปฏิบัติการของรัฐชาติ รัฐท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ไทเมืองในอำเภอญือซวน จังหวัดแต้ญหว่า ภาคกลางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม ในความสัมพันธ์กับบริบทโครงสร้างระดับมหภาคที่ครอบคลุมถึงนโยบายของรัฐชาติ โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์นโยบายและปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของรัฐที่ดำเนินการผ่านกลไกการปกครองระดับจังหวัด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความย้อนแย้งระหว่างวาทกรรมการส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมและปฏิบัติการครอบงำทางวัฒนธรรมต่อกลุ่มชาติพันธุ์ เหตุผลสำคัญในการเลือกศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ไทเมืองในอำเภอญือซวน เนื่องจากมีปรากฏการณ์การช่วงชิงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่กำลังดำเนินอยู่อย่างเข้มข้น (ค.ศ. 2016-2024) ซึ่งนำไปสู่การที่รัฐบาลจังหวัด ยอมปรับปรุงนโยบายเกี่ยวกับศาลเก่าห้อง ในขณะที่อำเภอเกว๋ฟองมี ปัจจุบันไม่มีปรากฏการณ์นี้

ในการทำงานภาคสนาม ผู้เขียนซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านภาษาเวียดนามและภาษาไทย ประกอบกับประสบการณ์การทำวิจัยภาคสนามเชิงชาติพันธุ์วรรณาในพื้นที่สูงของ

จังหวัดแต้ญหว่าเป็นเวลาประมาณ 10 ปี และในประเทศเวียดนามซึ่งรวมพื้นที่อื่นประมาณ 18 ปี ได้ดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสนทนาและสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของรัฐท้องถิ่นและปัญญาชนจารีต ณ คอมมูนแทงกวน อำเภอญือซวน จังหวัดแต้ญหว่า จำนวน 3 ครั้ง ในช่วงเดือนมิถุนายน 2566, มีนาคม-เมษายน 2567 และพฤษภาคม 2567 รวมถึงการลงพื้นที่ในอำเภอเกว๋ฟองมี และก๊วยเจิว จังหวัดเหงะอาน จำนวน 2 ครั้ง ในเดือนมิถุนายน 2566 และพฤษภาคม 2567 นอกจากนี้ ผู้เขียนได้ทำการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องในภาษาเวียดนาม เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในประเด็นที่ศึกษา อันจะนำไปสู่การตีความและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาด้วยกรอบแนวความคิดข้างต้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการวิจัย

พื้นที่วัฒนธรรมกับนัยของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และความเป็นพันธมิตรเมือง

ปรัชญาการพัฒนาชีวิตและสังคมของชาวก๊วย (เวียดนาม) และชาวไทในเวียดนามมีรากฐานจากความเชื่อว่าการพัฒนาทางวัฒนธรรมคือจุดเริ่มต้นของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม หมายความว่า จะมีความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคมได้ต้องมีความเจริญทางวัฒนธรรมมาก่อน โดยมีองค์ประกอบสำคัญสองประการ คือ มิติทางจิตวิญญาณในการสร้างตำนานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และพิธีกรรมความเชื่อผ่านการเซ่นไหว้และบูชาญู ศาลเก่าห้องและพิธีบูชาญูควายเซ่นฟ้าเป็นปฏิบัติการทางจิตวิญญาณที่สำคัญของชาวไทเมืองในพื้นที่นี้ ในอดีตมีศาลเก่าห้องอย่างน้อย 4 แห่ง แสดงถึงเครือข่ายพันธมิตรของ 36 เมือง การสร้างศาลเก่าห้องในช่วงการปฏิวัติลามเซิน (ค.ศ. 1407-1427) โดยเลเหล่ย อาจเกี่ยวข้องกับความพยายามของชาวไทเมืองในการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ในบริบทของสังคมที่เปลี่ยนผ่านสู่บริโภคนิยม พิธีกรรมเหล่านี้ได้แปรสภาพเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว สะท้อนความพยายามในการธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นในพื้นที่วัฒนธรรมของชาวไทเมืองในญือซวน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสถาปนาและรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาด้านอื่น ๆ ต่อไป

บทความนี้มุ่งศึกษาสาข ในอำเภอเมืองชน จังหวัด
แพร่ โดยอาศัยคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชน
เดิมที่ตั้งอยู่ที่เมืองเจียงวาน ต่อมาในปี 1937 เกือบห้า
ผู้ว่าราชการเขตเมืองชน ย้ายมามายัง “ปูบ้อม” ในเมืองจาง
ศาลมีลักษณะเป็นเสาสูงแบ่งเป็น 9 ส่วน สื่อถึง 9 เมือง เรียกว่า
“เด่นเสอกวาย” ใช้ประกอบพิธีบูชาพ่อฟ้า ต้าวหลออี และ
นางสีดา (ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น) ศาล ในอดีตมีขนาดเล็ก
กว่าศาล ที่จังหวัดพะเยา แม้การเดินทางมาร่วมพิธี
จะยากลำบาก แต่ชาวบ้านจากเมืองพริมนครก็ยังมาร่วมพิธี
เพราะเห็นความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างเมือง

นับตั้งแต่การเคลื่อนย้ายศูนย์กลางพิธีกรรมจากอำเภอ
เมืองมาอยู่ที่ปูบ้อม อำเภอเมืองชน ปรากฏหลักฐาน
ทางประวัติศาสตร์ที่บ่งชี้ถึงการประกอบพิธีกรรมบูชา
ควายเช่นฟ้าอย่างเป็นทางการ จำนวน 3 ครั้ง ในช่วงระยะเวลา
ก่อนการปฏิวัติ โดยมีการจัดขึ้นในปี 1938, 1941 และ 1944
โครงสร้างทางการเมืองและความสัมพันธ์เชิงอำนาจของ
เครือข่ายเมืองที่เข้าร่วมในพิธีกรรม ณ ศาลปูบ้อม มีลักษณะ
ของความสัมพันธ์แบบศูนย์กลาง-ชายขอบ โดยมีเมืองจาง
ดำรงสถานะเป็นศูนย์กลางอำนาจหลัก และมีเมืองบริวารอีก
8 แห่ง (ซึ่งได้กล่าวไปแล้วในบทนำ) ในเชิงภูมิศาสตร์
การปกครอง เครือข่ายเมืองดังกล่าวมีการกระจายตัว
ครอบคลุมพื้นที่ทางการเมืองสมัยใหม่ 2 จังหวัด
แสดงให้เห็นถึงขอบเขตอิทธิพลทางวัฒนธรรมและการเมือง
ที่เหนือกว่าขอบเขตการปกครองในปัจจุบัน

ภายหลัง “การปฏิวัติเดือน 8” ในปี 1945 ซึ่งนำไปสู่
การเปลี่ยนผ่านโครงสร้างทางการเมืองของเวียดนามเหนือ
สู่ระบอบสังคมนิยม การประกอบพิธีกรรมบูชาควายเช่นฟ้า
ตามรูปแบบดั้งเดิมที่ “เด่นเสอกวาย” (ศาลเช่นควาย) ได้ถูก
ยุติลงอย่างเป็นทางการ (An, 2018, p. 39) ภายใต้นโยบาย
การปฏิรูปวัฒนธรรมของรัฐสังคมนิยมเวียดนาม อย่างไรก็ตาม
จากเอกสารหลักฐานอย่างเป็นทางการของสำนักงานวัฒนธรรม
กีฬา และการท่องเที่ยวจังหวัดแพร่ (So Van hoa, The thao va Du lich Thanh Hoa, 2014) ได้รับข้อมูลที่มี
ความเฉพาะเจาะจงมากขึ้นว่า พิธีกรรมดังกล่าวได้สิ้นสุดลง
ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1948

แม้ว่าจะเผชิญกับข้อจำกัดทางการเมืองและนโยบาย
วัฒนธรรมของรัฐ กลุ่มชาวไทเมืองยังคงแสดงให้เห็นถึง
กลไกการปรับตัวทางวัฒนธรรม และความพยายามในการ
ธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน ผ่านการปรับ
เปลี่ยนรูปแบบการปฏิบัติพิธีกรรม โดยได้ดำเนินการสืบสาน

ประเพณีดั้งเดิมในลักษณะที่มีการลดทอนรูปแบบและขนาด
ด้วยการประกอบพิธีบูชาควายเช่นฟ้าในศาลขนาดเล็ก
(มีขนาดเทียบเท่ากับศาลพระภูมิในวัฒนธรรมไทย) และม
การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเครื่องสังเวยจากสัตว์ใหญ่
อย่างควายมาเป็นไก่ ซึ่งนอกจากจะช่วยลดความโดดเด่น
ของพิธีกรรมในสายตาของรัฐแล้ว ยังเป็นการลดภาระ
ทางเศรษฐกิจของชุมชนในการดำรงรักษาพิธีกรรมดังกล่าว
ไว้อีกด้วย

นโยบายการส่งเสริมและปฏิบัติการ (ครอบงำ) ทางวัฒนธรรมของรัฐชาติ

จากเหตุการณ์ข้างต้น ต่อมาตั้งแต่ทศวรรษ 1990/2000
รัฐบาลเวียดนามได้ส่งเสริมการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรม
ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ผ่านนโยบายและกฎหมายหลายฉบับ
โดยเฉพาะมติที่ 4227/QĐ-BVHTTDL ในปี 2013 ที่อนุมัติ
ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมวัฒนธรรม
กีฬา และการท่องเที่ยว ปี 2013-2020 ยิ่งกว่านั้น วิสัยทัศน์
2030 ได้วางรากฐานทางกฎหมายในการฟื้นฟูและอนุรักษ์
วัฒนธรรมไท เจตนารมณ์ของกฎหมายคือการอนุรักษ์และ
พัฒนาวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่
(An, 2018, pp. 41–42) สอดคล้องกับความเชื่อของคณิก
และคนไทยเรื่องการพัฒนาพื้นที่วัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่
ความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและสังคม

ในการประยุกต์ใช้นโยบายสู่ภาคปฏิบัติ มิติเชิงสัญลักษณ์
แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของปฏิสัมพันธ์ระหว่าง
วัฒนธรรมท้องถิ่นและอิทธิพลจากส่วนกลาง เช่น วิวันฮาน
(An, 2018, pp. 40–42) ได้วิเคราะห์ศาล ในเขตเมืองชน
โดยชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมภายนอกของ
ศาลมีลักษณะคล้ายคลึงกับศาลเจ้าประจำหมู่บ้านของชาวก
(เวียดนาม) มากกว่าที่จะสะท้อนเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม
ของชาวไทย ที่สำคัญ รองประธานคอมมูนแห่งกว เลืองวันเซือง
(L. V. Duong, personal communication, June 8, 2023)
ได้กล่าวว่า รัฐได้นำเอาแท่นบูชาผีของคอมมูน 17 แห่ง และ
วีรบุรุษของชาติมาไว้อีกด้วย ทั้งที่จริง ๆ แล้วควรมีแท่นบูชา
เพียง 12 แท่น คือ พ่อฟ้า นางสีดา ต้าวหลออี และมีเมือง
ทั้ง 9 เมือง อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับศาล ในเมืองชน
และเกวฟองม ทำให้เห็นความแตกต่างที่มีนัยสำคัญ แม้ทั้งสอง
เป็นศาลของชุมชนไทเมือง ทว่าศาลเกวฟองที่เมืองชน (ดังภาพ
ที่ 1) สะท้อนสัญลักษณ์วัฒนธรรมกมากกว่าวัฒนธรรม
ไทเมือง ดังเห็นได้จากการที่ศาล ที่เมืองชนที่ซึ่ง 1) ใช้จารึก
อักษรห่าน-โนม ของชาวกบโบราณ บนแท่นบูชากลาง

2) ใช้อักษรไทดำในภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งได้รับการรับรองจากรัฐว่าเป็นอักษรไทแบบเป็นเอกภาพ (chữ Thái thống nhất) แทนที่จะเป็นอักษร “ลายไต” ของชาวไทเมือง 3) การใช้สัญลักษณ์มังกรบนหลังคาศาลฯ 4) รวบบันไดขั้น 1 ทั้ง 2 ด้านเป็นรูปมังกร 5) การกันฝาผนังชั้นล่างแบบวัฒนธรรมกัมพูชา แทนที่จะเป็นเรือนใต้ถุนสูงเปิดโล่งแบบวัฒนธรรมไท และ 6) การมีแท่นบูชาวีรบุรุษผู้เสียสละเพื่อชาติของคอมมูนต่าง ๆ ความแตกต่างนี้ชัดเจนเมื่อเทียบกับศาลเก่าห้องในแก้วพองม ซึ่งยังคงใช้อักษรลายไต เป็นเรือนใต้ถุนสูงเปิดโล่งด้านล่าง ไม่มีแท่นบูชาวีรบุรุษชาติ รวบบันไดทางขึ้นไม่ใช่รูปมังกร แม้จะมีสัญลักษณ์มังกรบนหลังคา ทว่าภาพรวมแล้ว ยังมีลักษณะความเป็นวัฒนธรรมไทมากกว่าความเป็นกัมพูชา ปรากฏการณ์นี้อาจตีความสถาปัตยกรรมศาลฯ ที่ผู้นวนได้สองประการ *ประการแรก* สะท้อนการครอบงำ

ทางวัฒนธรรมของชาวกัมพูชา โดยมีการผสมผสานอัตลักษณ์ไทเมืองอย่างผิวเผิน ไม่สะท้อนความเข้าใจเชิงลึก *ประการที่สอง* ความแตกต่างจากศาลฯ ที่แก้วพองม อาจเป็นผลจากการตีความและปรับใช้วัฒนธรรมไทในบริบทท้องถิ่นเฉพาะของผู้นวน ที่ซึ่งความทรงจำของปัญญาชนจารีตระดับคอมมูน เจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้งผู้อาวุโสในท้องถิ่นมีลักษณะกระจัดกระจาย โดยเฉพาะการสูญหายของอักษรลายไต และที่สำคัญคือการไม่มีปัญญาชนท้องถิ่นชาวไทเมืองที่มีบทบาทสำคัญต่อการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมในระดับจังหวัด ดังนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีของจังหวัดเหงะอาน ที่นี้จึงถูกกลไกรัฐระดับจังหวัดแก้หวาครอบงำทางวัฒนธรรมได้ง่าย เนื่องจากอย่างน้อยถ้ามีปัญญาชนชาวไทเมืองที่มีบทบาทในระดับจังหวัดแล้ว รัฐท้องถิ่นจะไม่สามารถครอบงำทางวัฒนธรรมได้มากเช่นนี้

ภาพที่ 1 ศาลเก่าห้อง ที่คอมมูนแทงกวน อำเภอผู้นวน จังหวัดแก้หวา (ที่มา : Yukti Mukdawijitra)

ในมิติพิธีกรรม นโยบายส่งเสริมวัฒนธรรมของเวียดนามแสดงถึงกลไกการควบคุมและกำกับดูแลโดยรัฐอย่างเข้มงวด โดยการจัดพิธีกรรมระดับชุมชนต้องได้รับการอนุมัติจากภาครัฐ กระบวนการนี้เริ่มต้นประมาณหนึ่งเดือนก่อนวันจัดงาน โดยจังหวัดทำหน้าที่เป็น “ผู้เขียนพิธีกรรม” ร่วมกับอำเภอ ก่อนเสนอให้จังหวัดอนุมัติ การเขียนพิธีกรรมบุชายัญควายเช่นฟ้า ในบริบทนี้มีนัยสำคัญในฐานะการสร้างคามหมายใหม่ต่อพื้นที่และวัฒนธรรมไท โดยแผนพิธีกรรมมีลักษณะเป็นแม่แบบ (template) ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 11 ประการ ได้แก่ 1) ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรม 2) วัตถุประสงค์ 3) ข้อกำหนดการจัดงาน 4) ระดับของการจัดงาน 5) วันและเวลา 6) สถานที่ 7) รายละเอียดของพิธีกรรม งานเฉลิมฉลอง กิจกรรมวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว 8) ผู้เข้าร่วมพิธี 9) การประชาสัมพันธ์ 10) แหล่งทุน และ 11) องค์กรที่

รับผิดชอบการดำเนินงาน โดยทั่วไป รัฐมักจัดการส่วนงานเทศกาล แต่ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับพิธีกรรมซึ่งถือเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ (Choowonglert, 2024) อย่างไรก็ดีตาม ในกรณีนี้รัฐกลับแทรกแซงส่วนของพิธีกรรมด้วย โดยใน 3 ปีแรกของการทำพิธี รัฐได้นำหมอสวดเช่นมาจากที่อื่นถึง 3 คน ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมไทเมือง หมอสวดมักเป็นพ่อ/แม่ของชุมชน ก่อให้เกิดความไม่พอใจอย่างมากในหมู่บ้าน

จากเหตุผลข้างต้น สะท้อนว่านโยบายส่งเสริมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์โดยรัฐเวียดนามแสดงลักษณะย้อนแย้งในตัวเอง กล่าวคือ แม้มีการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ก็ปรากฏการครอบงำทางวัฒนธรรมผ่านอำนาจเชิงสัญลักษณ์ และการกำหนดรูปแบบพิธีกรรมท้องถิ่นควบคู่กันไปกับการกำหนดสถาปัตยกรรมของศาลฯ ที่มีลักษณะของวัฒนธรรมกัมพูชา

(ดังที่กล่าวข้างต้น) รศ.ดร.มายถิंहาย อดีตอาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยหังตึก จังหวัดเหอหนาน และผู้อำนวยการสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาภูมิภาค จังหวัดเหอหนาน แสดงทัศนะว่า “การแทรกแซงของรัฐต่อการสร้างศาลเก่าห้องที่ผู้อยู่อาศัยมีมากเกินไป” (M. T. H. Hai, personal communication, March 31, 2024) เลื่องวันเชื่องรองประธานคอมมูนแห่งกวน สะท้อนผลกระทบของการแทรกแซงดังกล่าวว่า “การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพิธีกรรมท้องถิ่นลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด โดยพวกเขามักเลือกที่จะไปร่วมพิธีที่ศาลเก่าห้องในอำเภอเกว่ฟงมี จังหวัดเหอหนานมากกว่า” (L. V. Duong, personal communication, May 24, 2024)

ความทรงจำร่วมที่มีลักษณะการจัดกระจายกับการฟื้นฟูศาลเก่าห้อง

ในปี 2015 เมื่อคณะกรรมการสภาประชาชนจังหวัดเหอหนาน ได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน ทั้งจากทางอำเภอผู้อาศัย นักธุรกิจในพื้นที่ และชาวบ้าน ในเดือนเมษายน 2016 จึงได้ลงมือก่อสร้างศาล ณ ที่คอมมูนแห่งกวน อำเภอผู้อาศัย ศาลฯ ที่นี้ถูกสร้างแล้วเสร็จในปี 2016 สร้างในภายหลังศาลฯ ที่อำเภอเกว่ฟงมี จังหวัดเหอหนาน ซึ่งสร้างใหม่ในช่วงปี 2003-2004 ทั้งนี้ การที่ศาลฯ ในเหอหนานสร้างได้ก่อนที่ผู้อยู่อาศัยเป็นเวลามากถึง 12 ปี เพราะมีปัญญาชน นักวิชาการท้องถิ่น และนักวิชาการระดับชาติที่เป็นชาวเหอหนานจำนวนไม่น้อยร่วมมือกันเขียนวัฒนธรรมบนข้อมูลจากความทรงจำและเอกสารไต่สวนที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ทั้งยังมีฐานทางการเมือง กล่าวคือได้รับการส่งเสริมจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมซึ่งเป็นชาวจังหวัดเหอหนาน

ตรงกันข้าม ศาลฯ ที่ผู้อยู่อาศัยถูกสร้างท่ามกลางความขาดแคลนเอกสารไต่สวนที่เกี่ยวข้องกับการจัดพิธีบูชาวิญญาณเช่นฟ้าและศาลเก่าห้อง การสูญหายของเอกสารเป็นไปได้น่าจะเกิดจากนโยบายการเลือกรักษาวรรณกรรม (หรือการปฏิบัติวัฒนธรรม) ของพรรคคอมมิวนิสต์ในช่วงทศวรรษ 1950-1960 ที่มีการเผาทำลายเอกสารท้องถิ่นจำนวนมาก (Mukdawijitra, 2007; Choowonglert, 2016) ทั้งยังแทบไม่มีปัญญาชนและนักวิชาการท้องถิ่นผู้ซึ่งทำวิจัยในประเด็นดังกล่าว จะเหลือก็แต่เพียงความทรงจำร่วมและมุขปาฐะอันกระจัดกระจายกับความมุ่งมั่นในการฟื้นฟูความเชื่อพิธีกรรม เพื่อการรักษาเครือข่ายพันธมิตรเมืองเนกแซ่ในอดีตอย่างน้อยก็ในเชิงสัญลักษณ์ ดังนั้น จึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้สถาปัตยกรรมศาลเก่าห้องและพิธีกรรมบูชาวิญญาณเช่นฟ้า

ถูกทางรัฐครอบงำได้ง่ายขึ้น กระนั้นก็ตาม ทางอำเภอผู้อาศัยก็ไม่ได้ลอกเลียนแบบสถาปัตยกรรมศาลฯ ที่เก่าห้องของอำเภอเกว่ฟงมี จังหวัดเหอหนาน เพราะถือว่าต่างกันที่กัน (L. V. Duong, personal communication, March 31, 2024) แม้ว่ามี 3 เมืองในเครือข่ายพันธมิตรเมือง 3 แห่งอยู่ในเขตจังหวัดเหอหนาน

ความทรงจำร่วมอันกระจัดกระจายของปัญญาชนจารีตของอำเภอผู้อาศัยเกี่ยวกับตำนานพ่อฟ้า นางสีดา และตัวหลออี ซึ่งเป็นเทพหลักของพันธมิตรเมือง ไม่ได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แสดงถึงความหลากหลายและไม่เป็นเอกภาพ เรื่องเล่าของแต่ละท่านสามารถสรุปได้ดังนี้ คนแรก เลื่องวันหมาว (L. V. Mao, personal communication, March 31, 2024) เล่าถึงพ่อฟ้า นางสีดา และ “ขุนตึง” แต่ไม่รู้จักตัวหลออี โดยเล่าว่าขุนตึงแต่งงานกับนางสีดาแต่ละเลยและไปแต่งงานใหม่ คนที่สอง วิชวณญู (V. X. Thuy, personal communication, March 31, 2024) กล่าวว่านางสีดาคือเจ้าแม่กวนอิม ตัวหลออีเป็นผู้ปกครองจากตระกูลเก็ม พ่อฟ้ามีลูก 2 คน คือ ขุนตึงและนางสีดา คนที่สาม ลูกชวณกว่าน (L. X. Quan, personal communication, March 31, 2024) เล่าถึงตัวหลออี แต่ไม่มีขุนตึง ส่วนนางสีดาเป็นธิดาไฟ ทำหน้าที่ปกป้องบ้านเมือง ตัวหลออีเป็นผู้บุกเบิกการเกษตรและสร้างบ้านเมือง และคนสุดท้าย วิชวณหม่าว (V. X. Meo, personal communication, April 2, 2024) เล่าว่านางสีดาและตัวหลออีเป็นบุตรของพ่อฟ้า นางสีดาถูกส่งมาสังเกตการณ์การปกครองของตัวหลออี และระบุว่าขุนตึงและนางหานเป็นตำนานของกลุ่มไทดำที่อำเภอเถาซวน จะเห็นว่า ความหลากหลายของเรื่องเล่าเหล่านี้สะท้อนถึงลักษณะการจัดกระจายของความทรงจำร่วมในชุมชน และอาจบ่งชี้ถึงการผสมผสานของตำนานจากหลายแหล่งที่มา

ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความไม่เป็นเอกภาพของความทรงจำร่วมเกี่ยวกับตำนานเทพหลักในอำเภอผู้อาศัย โดยปัญญาชนจารีตในคอมมูนเล่าเรื่องราวของเทพเจ้าหลัก (พ่อฟ้า นางสีดา และตัวหลออี) แตกต่างกันไปสาระสำคัญ ดังนี้ *ประการแรก* เรื่องราวมีความขัดแย้งกันในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างเทพ (บางคนเล่าว่านางสีดาเป็นภรรยาของขุนตึง บางคนว่าเป็นลูกของพ่อฟ้า บางคนว่าเป็นเจ้าแม่กวนอิม) *ประการที่สอง* เทพบางองค์ปรากฏในบางเรื่องเล่าแต่ไม่ปรากฏในเรื่องอื่น (เช่น ขุนตึงและตัวหลออีมีในบางเรื่องแต่ไม่มีในบางเรื่อง) *ประการที่สาม* บทบาทและหน้าที่ของเทพ

แต่ละองค์ถูกอธิบายแตกต่างกัน (นางสีดาในบางเรื่องเป็น แถนไฟ บางเรื่องเป็นผู้สังเวยการณโลกมนุษย์) ปรากฏการณ์นี้ สะท้อนลักษณะสำคัญของความทรงจำร่วมในชุมชนที่มีความกระจัดกระจาย ไม่เป็นเอกภาพ และอาจเกิดจากการผสมผสานอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากหลายแหล่งที่มา ซึ่งเป็นลักษณะปกติของการถ่ายทอดตำนานพื้นบ้านที่อาศัยการบอกเล่าสืบต่อกันมา

ส่วนความทรงจำเกี่ยวกับการประกอบบุญช้ายัญควาย เช่นฟ้า ซึ่งประกอบพิธีครั้งสุดท้าย ก่อนที่จะมีการฟื้นฟูขึ้นใหม่ในปี 2016 คือช่วงสงครามเวียดนาม-สหรัฐฯ องมน (พอมนต์) เลื่องวันหาว (L. V. Mao, personal communication, March 31, 2024) เล่าให้ฟัง โดยสรุปความได้ว่า ตระกูลของตนเป็นผู้ประกอบบุญช้ายัญควายเช่นฟ้า ในอดีตที่ตนได้เข้าร่วมพิธี พบว่ามีความแตกต่างจากบุญช้ายัญควายเช่นฟ้าที่ได้รับการฟื้นฟูใหม่ในยุคปัจจุบันมาก ยุคก่อนไม่มีเทศกาลรีนเริง เช่นปัจจุบัน มีแต่พิธีกรรมฆ่าควายเพื่อเช่นฟ้า ไม่ได้มีคนมาร่วมงานมากเช่นปัจจุบัน เดิมประกอบพิธีกรรมในวันที่ 16 เดือน 6 (จันทรคติ) ปัจจุบันเป็นวันที่ 23-25 เดือน 1 (จันทรคติ) (เพื่อให้สอดคล้องกับฤดูของเทศกาลและพิธีกรรมเช่นไหว้ของชาวกัญ ที่จะกระทำในช่วง 3 เดือน หลังช่วงเทศกาลเต็ด (tét) วันตรุษหรือวันขึ้นปีใหม่ของเวียดนาม ตามปฏิทินจันทรคติ) การฆ่าควายเช่นฟ้า เลือกฆ่าควายตัวผู้ตัวใหญ่และมีลักษณะงาม 1 ตัว เมื่อฆ่าและทำให้สุกแล้ว ตัดแบ่งเป็นชิ้น ๆ ให้แต่ละเมืองนำไปเช่นไหว้บนแท่นบูชาของตน มีแม่ด ซื่อวันเป็นผู้สวดเช่น ส่วนของดนตรีนั้น มีการเป่าแคน ตีฆ้อง กลอง มีการขับมด (แม่มดสวด) แต่ไม่ได้พ็อนรำ (L. V. Mao, personal communication, May 24, 2024)

ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม บุญช้ายัญควายเช่นฟ้าจากอดีตสู่การฟื้นฟูในปัจจุบัน (ตั้งแต่ปี 2016) ที่ปรับเปลี่ยนจากพิธีกรรมทางความเชื่อดั้งเดิมไปสู่เทศกาลวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวและความบันเทิง การเปลี่ยนแปลงสำคัญมีทั้งด้านรูปแบบพิธีกรรม (จากเรียบง่ายสู่เทศกาลรีนเริงหลากหลายกิจกรรม) ช่วงเวลาประกอบพิธี (จากวันที่ 16 เดือน 6 เป็นวันที่ 23-25 เดือน 1 ตามจันทรคติ) และการมีส่วนร่วม (จากผู้เข้าร่วมจำนวนน้อยสู่การมีผู้เข้าร่วมจำนวนมาก) การปรับเปลี่ยนเหล่านี้เป็นกระบวนการฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมให้เข้ากับบริบทสังคมสมัยใหม่ โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการอนุรักษ์อัตลักษณ์ท้องถิ่น แต่อาจทำให้ความหมายและ

คุณค่าดั้งเดิมทางพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ดี ในกระบวนการการฟื้นฟูศาลเก่าห้อง ตั้งแต่ปี 2016 เป็นต้นมา ได้นำมาสู่ความจำเป็นในการสร้างตำนานร่วมที่เป็นที่ยอมรับ โดยรัฐ ฝ่ายวัฒนธรรมฯ จังหวัดแท็ญหว่าและอำเภอญือซวน จึงได้จัดทำเอกสารเรื่อง “Lý lịch di tích lịch sử - văn hóa đền chín gian” (ประวัติความเป็นมาของโบราณสถานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของศาลเก่าห้อง) (So Van hoa, The thao va Du lich Thanh Hoa, 2014) ซึ่งนำเสนอเรื่องราวที่แตกต่างจากความทรงจำของปัญญาชนจารีตและผู้อาวุโสในท้องถิ่น แต่มีความคล้ายคลึงกับเอกสารของอำเภอเกว๋ฟงม้ง จังหวัดเหงะอาน ทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นญือซวนได้เคยไปศึกษาดูงานศาลเก่าห้องและพิธีกรรมฯ ที่อำเภอเกว๋ฟงม้งมาแล้ว เนื้อหาโดยสรุปของเอกสารดังกล่าวระบุว่า:

“ตัวหลออีเป็นโอรสของกษัตริย์หลวงพระบางที่ถูกพี่ชายสังหาร... ชาวเมืองจึงยกย่องให้เขาเป็นเจ้าเมืองกายา... เขาและชาวบ้านได้สร้างเมืองเพิ่มเติมนีก 8 เมือง รวมเป็น 9 เมือง... เมื่อหลออีเสียชีวิต เขาได้รับการนับถือเป็นเทพบรรพบุรุษผู้คุ้มครองเมืองเก่าแห่ง โดยมีศาลเก่าห้องเพื่อบูชาเขา รวมถึง “พ่อฟ้า” เทพผู้สร้างฟ้า แผ่นดิน และน้ำ และนางสีดา ธิดาของพ่อฟ้า สื่อถึงการบูชาเมืองทั้งเก้าแห่ง”

การสร้างตำนานร่วมนี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นในระดับจังหวัดในการสร้างความเป็นเอกภาพทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม คือเครือข่ายเมืองทั้งหมดต่างมีบรรพบุรุษร่วมกัน คือ “ตัวหลออี” แม้ว่า จะแตกต่างจากความทรงจำดั้งเดิมของปัญญาชนและผู้อาวุโสในท้องถิ่น ซึ่งอาจนำไปสู่การต่อรองและการปรับตัวทางวัฒนธรรมระหว่างรัฐและชุมชนท้องถิ่น

นอกจากตำนานการกำเนิดเมืองแล้ว ทางฝ่ายวัฒนธรรมฯ จังหวัดแท็ญหว่า ยังกล่าวถึงพิธีกรรมบุญช้ายัญควายเช่นฟ้าอีกด้วย โดยรวมแล้วมีเนื้อหาใกล้เคียงกับความทรงจำของชาวบ้าน คือ การบุญช้ายัญควาย 1 ตัว ถวายต่อพ่อฟ้า ซึ่งต้องเป็นควายที่มีลักษณะดีที่สุดที่สุดในชุมชน นอกจากควายแล้วยังมี หมู ไก่ ปลาแห้ง เหล้า โดยผู้ประกอบพิธีสวดเช่น 3 คน ได้แก่ แม่ด 1 คน และองมน (พอมนต์) 2 คน (So Van hoa, The thao va Du lich Thanh Hoa, 2014) กระนั้นก็ตาม แม้ทางอำเภอญือซวนได้ศึกษาการประกอบพิธีกรรมของที่อำเภอเกว๋ฟงม้ง แต่ก็ไม่ได้ลอกเลียนแบบทั้งหมด ทว่าประยุกต์บางส่วนมาใช้ที่ญือซวน เมื่อมีเจ้าหน้าที่ของรัฐ

และชาวบ้านที่เกว๋ฟองมีมาร่วมพิธีนี้ พวกเขาไม่ได้กล่าววิพากษ์วิจารณ์ถึงความแตกต่างแต่อย่างใดนัก เพราะเขาเข้าใจว่าทั้งสองพื้นที่มีความแตกต่างกัน (L. V. Duong, personal communication, March 31, 2024)

ดังนั้น การฟื้นฟูวัฒนธรรมท่ามกลางความทรงจำร่วมที่มีลักษณะกระจัดกระจายนี้ สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยเมืองที่ผู้อพยพต่างก็พยายามเข้าใจศาลเก่าห้องในแบบของตัวเองและพยายามสร้างพื้นที่วัฒนธรรมในแบบที่ตนเองตีความ แม้ความทรงจำร่วมยังมีลักษณะกระจัดกระจาย แต่ยังคงนับถือพ่อฟ้า นางสีดา และเจ้าเมืองคนแรกที่บุกเบิกเมือง (ตำบลดอนอู่/ขุนคอง) ที่สำคัญ ศาลต้องมี 9 แท่นบูชา (หรือ 9 ห้องในความหมายของคนไทย) และต้องบูชาัญญควายเช่นฟ้า อันเป็นความทรงจำร่วมของพวกเขาในฐานะความเชื่อ แม้มีลักษณะที่กระจัดกระจายในรายละเอียดบางส่วน แต่ก็เพียงพอแล้วที่จะทำให้เขาฟื้นฟูพื้นที่วัฒนธรรมของเครือข่ายพันธมิตรเมืองขึ้นมาใหม่ได้ กระนั้นก็ตาม เพราะความทรงจำที่กระจัดกระจายนี้เอง ได้เปิดโอกาสให้เกิดการตีความวัฒนธรรมไทยโดยรัฐ จนนำไปสู่การครอบงำทางวัฒนธรรมต่อชาวไทยเมือง

การเรียกร้องต่อรัฐให้ปรับปรุงศาลเก่าห้อง : การต่อรองกับการครอบงำของรัฐเพื่อการช่วงชิงอัตลักษณ์และพื้นที่วัฒนธรรมของไทย

ศาลเก่าห้องที่ผู้อพยพแตกต่างจากศาลอื่น ๆ ตรงที่การสร้างศาลนี้ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านที่มีส่วนร่วมทั้งการบริจาคเงินและแรงงาน ซึ่งแสดงถึงความสำคัญที่ชาวบ้านผู้อพยพให้ต่อศาลนี้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ดังที่กล่าวไปแล้ว สถาปัตยกรรมและพิธีกรรมกลับถูกรับรองโดยวัฒนธรรมกัญญา (เวียด) หลังจากการสร้างศาลสำเร็จสิ้นในปี 2016 ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างปัญญาชนจารีตและชาวบ้านในอำเภอผู้อพยพกับเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นในระดับจังหวัด โดยเฉพาะเมื่อประกอบบูชาัญญควายเช่นฟ้าในปีแรกผ่านไป กล่าวคือในปี 2017 เกิดน้ำท่วมใหญ่ที่คอมมูนแทงกวน อำเภอผู้อพยพ ซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลฯ มีผู้เสียชีวิต 7 คน ชาวบ้าน ซึ่งเดิมไม่เห็นด้วยกับสถาปัตยกรรมและพิธีกรรมที่ถูกปรับเปลี่ยนใหม่อยู่แล้ว ยิ่งเชื่อว่าเหตุการณ์นี้เกิดจากความไม่พอใจของพ่อฟ้า จึงเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมและพิธีกรรมให้กลับมาเป็นแบบดั้งเดิม ทางจังหวัดแทยหาวจึงให้มหาวิทยาลัยห่งดึกจังหวัดแทยหาว ประสานงานกับนักวิชาการทั้งในและนอกพื้นที่เพื่อปรับปรุงศาลให้เป็นไปตามวัฒนธรรมของไทยเมือง

เพื่อหาข้อสรุป จึงได้มีการจัดสัมมนาทางวิชาการเพื่อสร้างความกระจ่างในการปรับปรุงสถาปัตยกรรมและสัญลักษณ์ในศาลเก่าห้องและบูชาัญญควายเช่นฟ้า จำนวน 4 ครั้ง ในช่วงปี 2017-2019 โดยมหาวิทยาลัยห่งดึก จังหวัดแทยหาวเป็นผู้ดำเนินการ โดยเชิญนักวิชาการจากสถาบันวิจัยต่าง ๆ เช่น สถาบันวิจัยวัฒนธรรม (Viện Nghiên cứu Văn hóa) สถาบันวรรณกรรม (Viện Văn học) สถาบันสังคมศาสตร์เวียดนาม (Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam) มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในฮานอย และฝ่ายวิชาการของพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ที่ฮานอย และนักวิชาการจากสถาบันต่าง ๆ ในท้องถิ่น มาร่วมหาข้อสรุป พวกเขายังได้เขียนบทความวิชาการหลายบทความที่เกี่ยวข้องกับศาลเก่าห้องลงในวารสารวิชาการที่ชื่อ Văn Hóa Dân Gian (คติชนวิทยา) ซึ่งตีพิมพ์ในปี 2018 อีกด้วย

ประเด็นสำคัญที่ถกเถียง ได้แก่ *ประการแรก* ในช่วง 3 ปีแรกของการเช่นฟ้า ทางจังหวัดเลือกใช้หมอสวดจากพื้นที่อื่น ทั้งที่ชาวบ้านเชื่อในเทพและผีท้องถิ่น ซึ่งควรใช้แม่มดหรือพ่อมดในพื้นที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม *ประการที่สอง* การนำสัญลักษณ์มังกรและดวงอาทิตย์ตามความเชื่อของคนกัญญมาตกแต่งบนหลังคาศาล ควรถูกแทนที่ด้วย “ตัวเงือก” (สัตว์คล้ายพญานาค) ซึ่งเป็นผีตามตำนานของชาวไทย *ประการที่สาม* การกำหนดแท่นบูชาที่ไม่เกี่ยวข้องกับพ่อฟ้า นางสีดา ตำบลดอนอู่ และผีเมืองทั้ง 9 และการปรับชั้นล่างของศาลให้เปิดโล่งคล้ายเรือนเสาสูงของชาวไทย นอกจากนี้ วิวนาน (An, 2018) นักวิชาการจากพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาฮานอย และชาวไทยที่เหงะอาน ซึ่งมีประสบการณ์ยาวนานในด้านไศยศาสตร์ ได้เสนอแนวทางปรับปรุงเพิ่มเติมดังนี้ 1) แทนที่สัญลักษณ์มังกรบนหลังคาศาลด้วยลายดอกบัว 2) ปรับเปลี่ยนลวดลายบันไดให้เป็นลายไท เช่น ลายทะเลแยงมูมหรือลายผักแว่น 3) จัดวางรูปปั้นพ่อฟ้า นางสีดา และตำบลดอนอู่ ในลำดับชั้นสูงต่ำ ไม่ควรวางในระดับเดียวกัน 4) บ้ายต่าง ๆ ควรมีการเขียนภาษาไทยกำกับ 5) หากไม่สามารถนำแท่นบูชาของคอมมูนต่าง ๆ ออกจากศาลได้ ให้เอารูปปั้นเทพของแต่ละคอมมูนออก และจัดวางแท่นบูชา 12 แท่นในแถวเดียวกัน รวมถึงจัดกลุ่มแท่นบูชา 9 เมืองเป็นกลุ่มละ 3 เมือง พร้อมกับเขียนชื่อเมืองด้วยภาษาไทยกำกับใต้ชื่อเวียดนาม

กระบวนการปฏิรูปอันยาวนานกินเวลากว่า 3 ปี บรรลุผลสัมฤทธิ์เบื้องต้นในปี 2020 เมื่อที่ประชุมสัมมนาได้ข้อสรุปให้รื้อถอนแท่นบูชาเทพประจำคอมมูนและวีรชนสงครามเวียดนามที่ประดิษฐานอยู่ ณ ชั้นหนึ่งของศาลเจ้าโดยสิ้นเชิง

อีกทั้งให้มอบหมายภารกิจประกอบพิธีบวงสรวงเทพเจ้าแห่งฟ้าผ่าแก่ผู้ประกอบพิธีกรรมประจำคอมมูนแห่งกวนอย่างใดก็ตาม การดำเนินการของภาครัฐบรรลุผลเพียงบางส่วน กล่าวคือ มีการเปลี่ยนแปลงผู้ประกอบพิธีกรรมจากหมอสวดเดิมเป็นพ่อมดวิชนแห่มัว และลูกศิษย์ของเขา ในขณะที่โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมและแท่นบูชายังคงสภาพเดิมโดยมิได้มีการเคลื่อนย้าย จวบจนต้นปี 2024 คณะกรรมการระดับจังหวัดได้มีมติเห็นชอบให้ดำเนินการรื้อถอนแท่นบูชาใด ๆ ที่มีได้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับพ่อฟ้า นางสีดา ตัวหล่ออี และวิญญาณเทพผู้พิทักษ์เมืองทั้ง 9 โดยกำหนดกรอบเวลาแล้วเสร็จภายในปีปัจจุบัน หรืออย่างช้าที่สุดก่อนพิธีฯ ครั้งถัดไปจะเริ่มขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ 2025 ทั้งนี้ ประเด็นเกี่ยวกับสัญลักษณ์มังกรยังคงไม่มีแนวโน้มที่จะได้รับการพิจารณาปรับเปลี่ยนแต่อย่างใด

อภิปรายผลการวิจัย

ปรากฏการณ์ความกระจัดกระจายของความทรงจำร่วมเกี่ยวกับศาลเก่าห้องและพิธีกรรมบูชาวิญญาณเช่นฟ้าในอำเภอญิวชวน เกิดจากโครงสร้างการเมืองวัฒนธรรมที่มีการห้ามปฏิบัติพิธีกรรมเป็นเวลากว่าห้าทศวรรษ ประกอบกับการสูญหายของเอกสารจารึกอักษร “ลายไต” โบราณ ยิ่งไปกว่านั้น คือการไม่มีปัญญาชนท้องถิ่นชาวไทเมืองที่เป็นที่ยอมรับในระดับจังหวัดในการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรม ส่งผลให้ความทรงจำร่วมขาดเอกภาพและเปราะบางต่อการถูกครอบงำทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบบางส่วนของความทรงจำร่วมยังคงดำรงอยู่และถูกใช้เป็นทรัพยากรสำคัญในการต่อรองเชิงสัญลักษณ์ ทั้งในด้านสถาปัตยกรรมและพิธีกรรม ซึ่งกระบวนการต่อรองนี้ประสบความสำเร็จในระดับที่น่าพอใจในการช่วงชิงและยืนยันอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชาวไทเมือง ท่ามกลางกระแสการครอบงำทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นพลวัตจากปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้เขียนมีประเด็นในการอภิปรายผลการวิจัยใน 6 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นแรก ว่าด้วยพลวัตแห่งการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ปรากฏการณ์การฟื้นฟูศาลเก่าห้องและบูชาวิญญาณเช่นฟ้าของชาวไทเมืองเผยให้เห็นถึงความซับซ้อนของปฏิสัมพันธ์ระหว่างนโยบายวัฒนธรรมของรัฐและกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น กระบวนการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของการต่อสู้ทางวัฒนธรรมที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องระหว่าง

อำนาจการครอบงำทางวัฒนธรรมของรัฐ และความพยายามในการรักษาและผลิตซ้ำอัตลักษณ์ของชาวไทเมือง

ประเด็นที่สอง เกี่ยวกับการประดิษฐ์ประเพณีและยุทธศาสตร์การควบคุมทางวัฒนธรรม รัฐเวียดนามได้ดำเนินยุทธศาสตร์การส่งเสริมวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ อันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการควบคุมพื้นที่ทางวัฒนธรรมและการสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองเวียดนาม โดยอาศัยกลไกการเขียนพิธีกรรม (writing ritual) และการสร้างสัญลักษณ์ใหม่เพื่อปรับเปลี่ยนการรับรู้อัตลักษณ์ของชาวไทให้สอดคล้องกับกรอบอุดมการณ์ชาตินิยม ปฏิบัติการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Eric Hobsbawm (2012) เกี่ยวกับ “การประดิษฐ์ประเพณี” (invention of tradition) ที่ชี้ให้เห็นว่าประเพณีหลายอย่างที่ดูเหมือนจะมีรากเหง้าอันยาวนานนั้น แท้จริงแล้วอาจเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นใหม่เพื่อตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองและสังคมในปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับทฤษฎีของ Benedict Anderson (1983) เกี่ยวกับ “ชุมชนจินตนาการ” (imagined communities) ที่เสนอว่าชาติเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมและสื่อ โดยมีความทรงจำร่วมเป็นองค์ประกอบสำคัญในการหล่อหลอมสำนึกของการเป็นส่วนหนึ่งของชาติ ปรากฏการณ์นี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐในการใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชาติและควบคุมอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งนำไปสู่การต่อรองและต่อต้านในรูปแบบต่าง ๆ จากชุมชนท้องถิ่น

ประเด็นที่สาม การต่อรองทางวัฒนธรรมและการแสดงออกซึ่งอำนาจของชนกลุ่มน้อยในกรณีนี้แสดงลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจ กล่าวคือ มีการเรียกร้องโดยตรงต่อองค์กรของรัฐให้ปรับเปลี่ยนทั้งสถาปัตยกรรมและพิธีกรรม นำไปสู่การสัมมนาเชิงนโยบายและการปรับแนวปฏิบัติของรัฐ ปรากฏการณ์นี้แตกต่างจากรูปแบบการต่อรองในพื้นที่อื่นที่มักใช้วิธีแยบยล เช่น “การปะทะประสานระหว่างเรื่องเล่าเชิงชาติพันธุ์กับวาทกรรมการพัฒนาของรัฐในบริบทของพิธีกรรมต่าง ๆ” (Choowonglert, 2021, 2024) แต่กรณีนี้ที่ศึกษานี้กลับใช้ยุทธวิธีเปิดเผยและตรงไปตรงมา ทำทนายรัฐที่มีการปกครองแบบสังคมนิยมพรรคคอมมิวนิสต์ กรณีนี้สะท้อนความซับซ้อนของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและชนกลุ่มน้อย ที่เป็น “พื้นที่แห่งการต่อรอง” ที่ทั้งสองฝ่ายมีปฏิสัมพันธ์และส่งผลต่อการกำหนดนโยบายร่วมกัน ซึ่งมีนัยคล้ายกับแนวคิด “พื้นที่ที่สาม” (third space) ของ Bhabha (1994) กรณีศึกษานี้จึงนำเสนอมุมมองใหม่ต่อการทำ

ความเข้าใจพลวัตของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและการแสดงออกซึ่งอำนาจของชนกลุ่มน้อยในบริบทรัฐชาติสมัยใหม่ โดยชี้ให้เห็นความเป็นไปได้ของการท่องเที่ยวอย่างเปิดเผยและการมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบายวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ

ประเด็นที่สี่ ปรากฏการณ์นี้สามารถวิเคราะห์ผ่านการผสมผสานแนวคิดของ Assmann (2011a) และ Wertsch (2002) กล่าวคือ ในขณะที่ Assmann เน้นบทบาทของการสื่อสารและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมในการหล่อหลอมความทรงจำร่วม Wertsch ชี้ให้เห็นมิติทางสังคมและการเมืองในกระบวนการสร้างและสืบทอดความทรงจำ การผสมผสานแนวคิดทั้งสองในงานชิ้นนี้ช่วยอธิบายว่าการประกอบสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมร่วมเกิดจากทั้งกระบวนการสื่อสารภายในชุมชนและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม-การเมืองที่ซับซ้อน รวมถึงการต่อรองและการสร้างฉันทามติระหว่างรัฐท้องถิ่นทั้งระดับจังหวัดและอำเภอ ปัญญาชนจารีต นักวิชาการ และชาวบ้าน สะท้อนพลวัตของการสร้างอัตลักษณ์ร่วมในสังคมพหุวัฒนธรรม โดยแสดงให้เห็นว่าแม้ในสถานะที่ความทรงจำมีความแตกต่างและกระจัดกระจาย ชุมชนยังสามารถใช้ความทรงจำร่วมที่ยังหลงเหลืออยู่สร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมร่วม ดังนั้น การศึกษานี้ไม่เพียงยืนยันความสำคัญของแนวคิดความทรงจำร่วมในการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม แต่ยังเสนอมุมมองใหม่เกี่ยวกับความยืดหยุ่นและพลวัตของกระบวนการดังกล่าว โดยชี้ให้เห็นว่าการสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมสามารถเกิดขึ้นได้แม้ในสถานะที่ความทรงจำของปัจเจกมีลักษณะกระจัดกระจายและหลากหลาย

ประเด็นที่ห้า ว่าด้วยนัยสำคัญของเครือข่ายพันธมิตรเมืองต่อการธำรงรักษาพื้นที่ทางวัฒนธรรม การดำรงไว้ซึ่งศาลช ในฐานะสัญลักษณ์ของเครือข่ายพันธมิตรเมือง ปรากฏเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการธำรงรักษาอัตลักษณ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชาวไทเมือง ท่ามกลางบริบทของการครอบงำเชิงอำนาจจากรัฐและในสถานะแวดล้อมที่ประกอบด้วย ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเผชิญกับสถานการณ์ที่ถูกกลดทอนสถานะเป็นชนกลุ่มน้อยในเขตที่สูง แท้ปัญหา ประกอบกับการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของปฏิบัติการครอบงำจากรัฐชาติ และกลไกการบริหารปกครองส่วนภูมิภาค (อาทิ หน่วยการปกครองระดับคอมมูน อำเภอ จังหวัด) ซึ่งมีลักษณะการดำเนินงานแบบบนลงล่าง สถานการณ์ดังกล่าว

ส่งผลให้ชาวไทเมืองจำต้องดำเนินยุทธวิธีในการปกป้องและรักษาไว้ซึ่งพื้นที่ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายพันธมิตรเมืองของตน โดยอาศัยโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายในแนวนอน (horizontal network) เพื่อเป็นเครื่องมือในการธำรงรักษาอัตลักษณ์แห่งความเป็นไทเมือง ตลอดจนปกป้องพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นมรดกตกทอดของตน ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงกลยุทธ์การปรับตัวและการต่อรองเชิงอำนาจของชนกลุ่มน้อยในการเผชิญหน้ากับแรงกดดันจากโครงสร้างอำนาจที่เหนือกว่าและความท้าทายจากความหลากหลายทางวัฒนธรรมในพื้นที่

และ *ประเด็นสุดท้าย* เกี่ยวข้องกับนัยของความทรงจำร่วมต่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและแนวคิดเรื่องชาติ Anderson (1983) นำเสนอทฤษฎีว่าด้วยบทบาทสำคัญของความทรงจำร่วมในการประกอบสร้าง “ชุมชนจินตนาการ” (imagined community) และอัตลักษณ์แห่งชาติ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาในงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นปรากฏการณ์ที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ ความทรงจำร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ได้ทำหน้าที่เป็นกลไกในการต่อรองกับมโนทัศน์ชุมชนจินตนาการที่ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐชาติ ในขณะเดียวกัน กระบวนการดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการสร้างอัตวิสัย (subjectivity) ของท้องถิ่นภายในพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนเอง ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น คือ การปรากฏตัวของรูปแบบความเป็นชาติที่มีได้ยึดโยงกับอุดมการณ์ชาตินิยมแบบเอกภาพ หากแต่เป็นความเป็นชาติที่ประกอบด้วย ความหลากหลายของพื้นที่วัฒนธรรม ข้อค้นพบนี้ไปแนวทางเดียวกันกับแนวคิดของ Bhabha (1994) ว่าด้วยความเป็นชาติในฐานะพื้นที่แห่งความหลากหลายและการต่อรอง ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตอันซับซ้อนของการท่องเที่ยวทางอัตลักษณ์ระหว่างรัฐชาติและกลุ่มชาติพันธุ์ อีกทั้งยังท้าทายมโนทัศน์ดั้งเดิมเกี่ยวกับความเป็นชาติ (แบบชาตินิยม) และบทบาทของความทรงจำร่วมในการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติด้วยเช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย มี 2 ประการ คือ *ประการแรก* รัฐควรพิจารณาการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการกำหนดนโยบายวัฒนธรรม เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและการบูรณาการเข้ากับอุดมการณ์ของชาติ *ประการที่สอง* รัฐระดับจังหวัดควรส่งเสริมการศึกษาและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์

ต่าง ๆ และส่งเสริมการสร้างปัญญชนท้องถิ่นระดับจังหวัด เพื่อสร้างความเข้าใจและการยอมรับในความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน

ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน มี 2 ประการเช่นกัน คือ *ประการแรก* ส่งเสริมการบันทึกและถ่ายทอดความทรงจำและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อรักษาความต่อเนื่องของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม *ประการที่สอง* พัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และกลยุทธ์ในการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น และ *ประการที่สาม* ค้นหาเอกสารโบราณ “ลายใต้” ที่อาจจะหลงเหลืออยู่อย่างจริงจัง ศึกษาและรักษาไว้ด้วยระบบดิจิทัล เพื่อส่งต่อความทรงจำไปยังคนรุ่นใหม่

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

เป็นข้อเสนอแนะในผลกระทบเชิงลึกและระยะยาวของการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น มี 4 ประการ ดังนี้ *ประการแรก* ควรมีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเข้มข้นเกี่ยวกับพิธีกรรมบูชาอัญมณีควายเช่นฟ้า เพื่อวิเคราะห์การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมและการต่อรองเชิงอำนาจระดับท้องถิ่น *ประการที่สอง* ควรติดตามพลวัตของกระบวนการต่อรองในการปรับปรุงศาลเก่าห้อง เพื่อเข้าใจกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดนโยบายวัฒนธรรม *ประการที่สาม* ควรวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้ความเป็นพันธมิตรเมืองในบริบทอื่น ๆ ของชีวิตทางสังคมและเศรษฐกิจ และ *ประการสุดท้าย* ควรมีการบูรณาการองค์ความรู้ข้ามศาสตร์โดยผสมผสานแนวคิดและทฤษฎีจากไทศึกษา ซึ่งวิเคราะห์อัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชาวนอกประเทศไทย อาณาบริเวณศึกษา โดยศึกษาปฏิสัมพันธ์ข้ามพรมแดนของกลุ่มชาติพันธุ์ไท แนวคิดโซเมีย ไท (Tai Zomia) ที่เน้นวิเคราะห์กลยุทธการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในพื้นที่สูงและการพัฒนาสังคม ซึ่งเป็นการศึกษาผลกระทบของการฟื้นฟูวัฒนธรรมต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การดำเนินการวิจัยตามแนวทางเหล่านี้จะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับพลวัตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในบริบทรัฐชาติสมัยใหม่ อันจะเป็นประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการและการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการพัฒนาสังคม

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง กระบวนการ

เก็บรักษาเอกสารไทในเวียดนามด้วยระบบดิจิทัล (ปีที่ 2) : การปฏิบัติกรอย่างมีส่วนร่วมในการทำสำเนาดิจิทัล ภาววิทยาอักษร และการนำไปใช้ในการเมืองวัฒนธรรม โดย ยุกติมุกดาวิจิตร และอัจฉริยา ชวงศ์เลิศ ผู้เขียนขอขอบคุณศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ที่ให้ทุนอุดหนุนการวิจัย และสถาบันวิจัยการพัฒนาพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี โดย รศ.ดร.มายทิพย์ และ ดร.เลวน์โตน ผู้ประสานงานในพื้นที่มา ณ ที่นี้

References

- An, V. V. (2017). **Nguoi Thai o mien tay Nghe An**. The Gioi Publishers. [in Vietnamese]
- An, V. V. (2018). Den chin gian xa Thanh Quan, Huyen Nhu Xuan (tinh Thanh Hoa): Lich su, hien trang va bao ton. **Van Hoa Dan Gian**, 3(177), 38–42. [in Vietnamese]
- Anderson, B. (1983). **Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism**. Verso.
- Assmann, J. (2011a). Communicative and cultural memory. In P. Meusburger, M. Heffernan, & E. Wunder (Eds.), **Cultural memories: The geographical point of view** (pp. 15–27). Springer.
- Assmann, J. (2011b). **Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination**. Cambridge University Press.
- Bhabha, H. K. (1994). **The location of culture**. Routledge.
- Choowonglert, A. (2016). Cultural politics of teaching and studying: White Tai language in the northwest upland of Vietnam (การเมืองเชิงวัฒนธรรมของการเรียนการสอนภาษาไทยชาวในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม). **Journal of Language and Culture**, 35(1), 5–28.
- Choowonglert, A. (2021). **The politics of city spirit worship of the Tai in Vietnam** (การเมืองของการเซ่น (ผี) เมืองไทในเวียดนาม). Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization).
- Choowonglert, A. (2024). **Ritual narratives and symbolization in the Xia city spirit worship and the place of Tai people in Vietnam (Research**

- report) (เรื่องเล่าเชิงพิธีกรรมกับการสร้างสัญลักษณ์ในพิธีเช่นเมืองเขี้ยวและถิ่นที่ของคนไทในเวียดนาม) (รายงานการวิจัย). National Research Council of Thailand.
- Choowonglert, A., & Mukdawijitra, Y. (2024). The politics of promoting the Tai ethnic minority language in north-central Vietnam (การเมืองของการส่งเสริมภาษาชนกลุ่มน้อยชาติพันธุ์ไทในภาคกลางตอนเหนือของเวียดนาม). *Journal of Anthropology, Sirindhorn Anthropology Centre*, 7(2), 53–96.
- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge University Press.
- Ganjanapan, A. (Ed.). (2015). *Thought and utterance: Cultural research in Northern Thailand* (จำกัดคำปาก : งานวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ). Blooming Creation.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory* (L. A. Coser, Ed. & Trans.). The University of Chicago Press.
- Harvey, D. (1996). *Justice, nature and the geography of difference*. Blackwell Publishers.
- Hobsbawm, E. (2012). Introduction: Inventing traditions. In E. Hobsbawm & T. Ranger (Eds.), *The invention of tradition* (pp. 1–14). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107295636>
- Mukdawijitra, Y. (2007). *Ethnicity and multilingualism: The case of ethnic Tai in the Vietnamese state*. [Unpublished doctoral dissertation]. University of Wisconsin-Madison.
- Mukdawijitra, Y., & Choowonglert, A. (2023). *A process to preserve Tai manuscripts in Vietnam through digitalization (First year): Persistence and preservation of orthography, cultural aspects of language, and linguistic practices (Research report)* (กระบวนการเก็บรักษาเอกสารไทในเวียดนามด้วยระบบดิจิทัล (ปีที่ 1) : การคงอยู่ การเก็บรักษาอักษรวิธี มิติทางวัฒนธรรมในระบบภาษา และปฏิบัติการทางภาษา) (รายงานการวิจัย). Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization).
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, 26, 7–24.
- Rothberg, M. (2009). *Multidirectional memory: Remembering the holocaust in the age of decolonization*. Stanford University Press.
- Saikia, Y. (2004). *Fragmented memories: Struggling to be Tai-Ahom in India*. Duke University Press.
- Smith, A. D. (1986). *The ethnic origins of nations*. Blackwell Publishing.
- So Van hoa, The thao va Du lich Thanh Hoa. (2014). *Ly lich di tich lich su – van hoa den chin gian*. Official document (Photocopy). [in Vietnamese]
- Tam, H. B. (2018). Nguoi Tay Do va tin nguong tho troi. *Van Hoa Dan Gian*, 3(177), 8–22. [in Vietnamese]
- Thông tin Dân số. (2024, April 10). *Dan so dan toc Thai o Viet Nam*. <https://danso.info/dan-so-dan-toc-thai/> [in Vietnamese]
- Tien, N. M., & Hai, M. H. (2018). Su dinh dang ban sac cong dong Tay Do va moi quan he voi thiet che den tho troi. *Van Hoa Dan Gian*, 3(177), 23–32. [in Vietnamese]
- Wertsch, J. V. (2002). *Voices of collective remembering*. Cambridge University Press.